

2. EXISTENCIALISMUS NA DIVADLE (SARTRE, CAMUS)

existencialismus – vychází z filozofie člověka jako odcizeného jedince

- je filosofický a umělecký směr, který vznikl po první světové válce v Německu
- k rozšíření došlo díky francouzským představitelům ve 40. letech 20. století a po 2. světové válce
- v 50. a 60. letech se stal velice populární i módní filosofií → často vedlo k zjednodušení myšlenek
- představitelé zasáhli i divadlo, značná popularita

JEAN-PAUL SARTRE (1905-1980)

filozof a romanopisec, od roku 1943 také píše dramata

- představitel **francouzského ateistického existencialismu** (člověk je „**svým vlastním svobodným projektem**“, je „**odsouzen k svobodě**“, jedinec odpovídá za celé lidstvo)
- ovlivněn průběhem svého dětství (upozorňuje na něj často prostřednictvím hrdinů svých dramát) → **nenávidí své dětství a vše, co z něj vzešlo** (po celý život bastardský komplex + s ním související „vykořeněnost“ a odcizení)
→ pocit jedince, který nikam a k nikomu nepatří → v každé z jeho her

Sartrovi hrdinové:

- bojují o své místo ve společnosti
- snaha najít smysl svého bytí a dosáhnout pocitu, že jsou na zemi nepostradatelní → za tím účelem volí často přetvářku (hrají komedii druhým i sami sobě)
- některá dramata zřetelně ovlivněna antikou X jiná spíše osvícenstvím, B. Brechtem či A. P. Čechovem
- hry se odehrávají v minulosti (antika, německá reformace), nebo v přítomnosti (2. světová válka) → na historické realitě Sartrovi záleželo jen málo, spíše *modelové hry*

1940: **Bariona** neboli **Hra o bolesti a naději** (Bariona)

- prvotina: nepříliš známá, českému čtenáři nedostupná (Sartre zakazoval její inscenace a vydávání – snad proto, že není dobrá)
- zasazeno do starověkého Říma: když Římané zvýšili vesničanům daň, hrdina Bariona – vůdce vesnice – zakazuje na protest proti okupantům plodit děti → jenže se dovídá o těhotenství vlastní ženy a o narození Ježíše (mesiáše) → musí vyřešit dilema: nechat zemřít vlastní dítě a údajného mesiáše, nebo od svého přesvědčení ustoupit!

1943: **Mouchy** (Les mouches) → počátek existencialistického divadla

- aktualizuje starověký řecký mýtus o Orestovi (parafráze Aischyla): *Orestés zabije vraha svého královského otce a tak osvobodí Argos; nevěří, že se bude muset za svůj čin odpovídat nějakému Bohu*
- převzal děj antické báje X ale využil ho jen jako kulisu, sloužící k prezentaci své filosofie svobody → podle antického mýtu se Orestes musel chtít nechtě podřizovat božím záměrům → v Sartrově podání – sebevědomý hrdina, jednající na základě vlastního rozhodnutí – naprosto svobodný a je si toho vědom → nezabíjí vrahy svého otce z náhlého výbuchu vášně a v afektu, ale zcela vědomě → pro spravedlnost
- smyslem je **ukázat, že jsme svobodní a zodpovědní lidé, bez ohledu na vnější okolnosti** → abychom byli plně lidmi → musíme neustále volit, rozhodovat, tzn. žít vědomě svůj osud a nést za něj odpovědnost
- upoutalo pozornost veřejnosti → uvedení významnou divadelní událostí v Paříži v době okupace (symbolický charakter)

1944: **Za zavřenými dveřmi** (Huis-clos) (v češtině i **S vyloučením veřejnosti**)

- hra vybudovaná podle klasického aristotelovského modelu – jednota místa, času a děje
- v jedné místnosti spolu debatují tři mrtví: novinář Garcin – popravený ve válce jako dezertér, lesbička Inès (sebevražedkyně) a egoistická erotomanka Estelle (vražedkyně vlastního dítěte) → žádná z těchto postav se není ochotna vzdát svého mínění o sobě, z toho je usvědčuje vidění druhých, ti se stávají zrcadly, kde mohou vidět pravdu → na tomto obraze není možné nic změnit
- žijí v pekle prokletí těch druhých → společné peklo, ve smyslu posmrtné odplaty za pozemské skutky
- úzkost, rezignace
- smysl hry bývá obvykle interpretován v kontextu Sartrovy sentence: „*Peklo jsou ti druzí, ale právě tak jsem mohl napsat, že ráj jsou ti druzí, zkrátka, všechno přichází k člověku jenom od druhých, od lidí.*“

1946: **Počestná děvka** (La Putain respectueuse)

- děj se odehrává ve 40. letech na jihu Spojených států
- hlavními postavami jsou prostitutka Lizzie, její klient se svým otcem senátorem a mladý černoš – ten má být obviněn ze znásilnění a vraždy, které ale spáchali bohatí bělošští mladíci → klíčové je svědectví

prostitutky Lizzie, která je zastrašována vlivnými příbuznými viníků, zatímco se ve městě rozpoutá lynč na černochoy → Lizzie se nakonec rozhodne policii odhalit pravé viníky

- v Sartrových dialozích se odrážejí sociální a rasové konflikty soudobého světa – prostitutka je citově vydírána a ve jménu bílé rasy nucena ke křivému svědectví vůči černochovi → v závěrečném proslovu "počestná" děvka prokazuje svou mravní převahu, když dosvědčí černochovu nevinu
- hra bývá obvykle interpretována jako obraz sociálních a rasových konfliktů soudobého světa
- nejméně „filosofická“

1946: **Mrtví bez pohřbu** (Morts sans sépulture)

- hra pobuřovala především svou drastičností: v improvizovaném vězení čekají na výslech a jistou smrt z rukou gestapa francouzští odbojáři → když nejmladší z nich, patnáctiletý Francois, ze strachu z mučení a smrti hrozí, že promluví, ostatní ho zardousí

1948: **Špinavé ruce** (Les Mains sales)

- v zásadě jde o antikomunistickou hru: idealista Hugo, buržoazní jedináček, člen komunistické strany v nejmenované východoevropské zemi má pokyn tajné frakce zavraždit jejího generálního tajemníka Hoederera (končí válka a strana je ještě v ilegalitě, ale brzy z ní má vystoupit a ujmout se značné části moci) → Hugovi se podaří stát se Hoedererovým sekretářem a svého šéfa nakonec zavraždit, avšak pravou příčinou činu se stane žárlivost
- existenciální téma člověka, jenž nenachází smysl svého života

1951: **Đábel a Pánbůh** (Le Diable et le Bon Dieu)

- historické tragikomické drama odehrávající se v Německu za selských válek v 16. století
- *hra o člověku bez Boha* → asi nejsložitější Sartrovo drama (našly zde uplatnění všechny teze existencialistického filozofování: bastardství, vykořeněnost, svoboda, autenticita, odpovědnost... → *vše se odvíjí od faktu, že Bůh neexistuje*)
- hrdina Goetz se dostává do těch nejzapeklitějších situací, aby si neustále ověřoval, že záleží výhradně jen na jeho vůli, zda bude bohem nebo ďáblem
- hra *prostoupena neustálým bojem dobra a zla*: hrdina Goetz touží po výjimečnosti → nejprve koná „zlo pro zlo“, domnívá se, že v páchání zla pramení jeho výjimečnost → „v pekle je tlačeniče“, kdežto dobro na světě chybí → začne konat dobro pro dobro, aby se odlišil od ostatních → když se ale přesvědčí o nemožnosti stát se dobrým i v očích lidí, které dříve tyranizoval, vzdává se i myšlenky na nějakého Boha a ptá se, zda je vůbec možné konat dobro → nenachází východisko

1953: **Kean**

- adaptace Dumasova textu přímo na tělo herci Pierru Brausseurovi
- životní osudy legendárního shakespeareovského herce Edmunda Keana
- hra se s vtipným nadhledem zabývá otázkami lidské svobody, důstojnosti a předurčenosti osudu
- neusiluje o historicky věrný portrét herecké legendy X podává obraz výjimečného člověka, geniálního a extrémně rozporuplného, který se postupně stává obětí vztahů, intrik a falešných her

1959: **Vězňové z Altony** (I sequestrati di Altona)

- drama, které zachycuje poválečnou realitu Německa a jeho nezvládnutou nedávnou minulost X podle autorova přiznání jde jen jinotajnou kritikou francouzského chování v Alžírsku
- smrtelně nemocný milionář Gerlach odhaluje svým blízkým existenci 13 let skryvaného syna Franze, který měl podle letité legendy padnout za války v Rusku → postupně se odhalují zločiny, na nichž se otec i syn podíleli → oba proto volí společnou dobrovolnou smrt v automobilu

typické:

- všechny hry ilustrují Sartrovo existencialistické hledisko

ALBERT CAMUS (1913-1960)

francouzský novinář, spisovatel, dramatik a filosof → považován za představitele existencialismu, i když sám se tomuto označení bránil

o divadle řekl: „**Je to jediné místo, kde člověk může najít nevinné štěstí.**“

- narozen ve francouzském Alžírsku (strávil zde dětství a na zdejší univerzitě dokončil studia filosofie)
- 1934-1938: člen Francouzské komunistické strany, kterou opouští pro názorové neshody; poté se začal věnovat novinářské činnosti
- 1940: za novinářskou činnost vyhoštěn z Alžíru, odchází do Paříže, kde se zapojuje do protifašistického odboje + po válce aktivně vystupuje proti francouzské koloniální politice v Alžírsku a téměř výhradně se věnuje literatuře
  - stává se členem skupiny Jeana-Paula Sartra, která se scházela v kavárně *Café Flore* na Boulevard St. Germain v Paříži
  - později se ale s nimi rozchází, protože tvrdě kritizuje komunistickou ideologii
- 1957: laureátem Nobelovy ceny za literaturu

- divadlu se začal věnovat již v rodném Alžírsku, ale jeho dramatická díla vznikají až ve Francii
- 1935: ještě v Alžírsku zakládá revoluční divadelní scénu **Théâtre du Travail (Divadlo pracujících)**, později se přejmenovalo na **Théâtre de l'Équipe** a které existovalo do roku 1939
  - nejprve hrál milovníky, pak experimentuje s kolektivní tvorbou a dramaturgizuje především ruskou prózu
  - kolektivní duch divadla Camusovi pomáhal překonávat samotu a tuberkulózu, která ho provázela prakticky celý jeho život od jeho 17 let → na divadle ho fascinoval dialog, který mu umožňoval jasně vyjadřovat své myšlenky

dramatická produkce: vcelku malá

1944: **Nedorozumění** (Le Malentendu)

- děj se odehrává v penzionu u řeky, kam nikdo nechodí → přijíždí sem záhadný host z Afriky, ovšem zde ho otráví a tělo hodí do řeky → závěr dramatu: ráno přijíždí do penzionu Maria, díky ní se přijde na to, že se jednalo o člena rodiny
- děj příběhu se odehrává od večera do rána
- hlavní myšlenkou této hry je uzavřenost, v níž je člověk sám a nedaří se mu navázat komunikaci ani v lásce

1938: **Caligula** (uvedena 1945)

- asi neúspěšnější hra → historická látka v sobě ukrývala kritiku fašismu
- hru o římském císaři – netradiční: Caligulu bere jako člověka, který revoltuje proti absurditě pomocí zločinů a her smrti, nebere ho jako blázna X proti Caligulovi vzniká vzpoura – ten se jí však směje
- hra je zaměřená proti diktátorským režimům
- poprvé bylo uvedeno v divadle Jacquesem Hébertotem na pařížském bulváru Batignolles (v roli Caliguly debutoval Gérard Philipe)

1948: **Stav obležení** (L'Etat de siège)

- setkáváme se s Camusovým tématem revolty → revolta přitom není negací lidské situace, ale vzdor, kterým se člověk své situaci vzpírá → z naší existence uniknout nemůžeme, jediný možný způsob žití je v absurditě

→ hra byla z hlediska divadelního kritizována

1949: **Spravedlivý** (Les Justes)

+ několika adaptací

typické:

- zdrojem Camusova vlivu na divadlo je zčásti jeho Mýtus o Sisyfovi a v něm diskutovaná „absurdita“
- dramata tvořil v tradičních formách
- **vycházel z toho, že svět je iracionální**, poté ale **vytvořil řád v chaosu**, takže se *dramatický děj vyvíjel lineárně, následky odpovídaly příčinám*
- obvyklým předmětem jeho dramatiky se stával chaos utvořený ze sledu epizod spojených pouze atmosférou či tématem (proto některými teatrology Camusovy hry za absurdní dramata považována nejsou, ačkoliv Camus jistě filosofem absurdity, kterou zformuloval ve svých dvou esejích)
- Camusova tvorba tedy není divadlem „absurdním“ → ale existenciálním
  - Camus rozvíjí svůj smysl pro absurditu a iracionalitu lidského údělu pomocí logického, racionalistického uvažování x kdežto absurdní divadlo se takovýchto postupů a diskurzivního myšlení vzdává
  - absurdní divadlo se drží intuice a spontánnosti x ne analýzy jako divadlo existencialistické; vzdává se také argumentů o absurditě lidského života, ale naopak se ho snaží konkrétně představit
- Camusovy hry nebyly ve své době příliš úspěšné
  - dramata řeší podobné problémy jako jeho romány či filosofické eseje
  - *postoj herce*: ten na sobě v roli zakouší různé osudy, hraje hru ve hře, zkoumá smysl toho, co vlastně znamená hrát (představuje to, že mezi tím, kým člověk je a kým může být, nemusí vést žádná hranice) → hercovým úkolem je diváka dokonale klamat; své postavy vytváří a učí se je ovládat v čase, nic tedy nemůže vyvážit všechny postavy a doby, kterými herec prošel

→ Camus hovoří o třech osobách dramatu: světu, nás samých a absurditě (tyto tři osoby tvoří jednotu, pokud by jeden scházel, jednotu by se rozpadla)